

Гордана Трипковић
Филозофски факултет
Нови Сад

UDK: 316.728: 316.356.2
Прегледан научни рад
Примљен: 15. 07. 2004.

ПОРОДИЦА У ТРАНЗИЦИЈИ

Најопштији оквир рада чини питање шта друштво у транзицији значи за породичну транзицију, али и обрнуто. "Транзиција" је схваћена довољно широко да може да обухвати како најкрупније, корените и лако уочљиве промене друштва, тако и оне наизглед ситније, споредније и теже приметне измене на нивоу свакодневице, које се у највећој мери тичу породице. Указивањем на дејство структуралних друштвених промена на породицу, наглашава се поларизација социјалне структуре, заостравање негативних економских процеса, стање дезинституционализације друштва и померање на оси додира јавног и приватног живота. Иако се транзиција породице природно смешта у општи друштвени и културни контекст, не занемарују се ни аутономни токови микропромена, од којих се овом приликом издвајају промене у основним функцијама породице, особито у њеној солидаристичкој димензији и у идентитарној сфери.

Кључне речи: Породица, Транзиција, Србија, Војводина

У саопштењу се усмеравам првенствено на проблем породице и солидарности у условима транзиције. Другим речима, данашње излагање усредредићу на неколико питања:

1. Какви су ефекти закаснеле и неуспешне транзиције код нас, чији је исход, уз то, још увек неизвестан, односно какве последице изазива таква "транзиција" на микро нивоу породице и њене непосредне околине, дакле на нивоу мреже непосредних односа ?

2. На који начин тај микро ниво реагује на неповољне околности, то јест како се у новоствореним околностима стварају и функционишу нови видови солидарности и шта се збива са старим?

3. Ако се нови облици солидарности могу окарактерисати као потрага за моделом преживљавања, како изгледа тај модел у условима елементарне угрожености живота и добара, посебно у случају избеглица, чији се специфични статус илуструје налазима емпиријског истраживања у оквиру пројекта о мултикултуралности и регионализацији.

У нешто сажетијем, али и неизбежно заостренијем облику, ова питања се могу исказати на следећи начин: ако је савремено развијено друштво "друштво мрежне економије" (Мануел Кастелс), односно "ризично друштво" (Улрих Бек), онда је данашње српско друштво закаснеле и, за сада, неуспешне транзиције друштво оживљене традиционалне "мрежне солидарности" и новоствореног "ризика преживљавања".

Но, најпре би требало дати почетно одређење саме транзиције.

Као што је познато, "транзиција" је термин који се јавља у оквиру савремених теорија о друштвеним променама. Иако не постоји нека генерална сагласност о томе каква је то врста промене, која се скупно назива транзицијом, код теорија које о њој говоре, као и у колоквијалној употреби термина, препознају се најмање две битне поставке или два кључна обележја:

1. *Транзиција је прелазно и пролазно стање кризе неког друштва у целини или појединих његових делова*, које се одликује бурним променама и неравнотежом. Мада се транзиција показује као криза, или као специфична и разноврсна равнотежа губитака и добитака, она се узима као нужна цена којом се плаћа напредак – то је *улагање у будућност*. Под условом да је транзиција успешна, рушење старог система било би исплативо а новонастали друштвени, политички и економски проблеми лакше решиви. Нема једноставних или једнообразних одговора на питање како да се то постигне, нити јединствених и универзалних технологија решавања и превазилажења искрслих тешкоћа. За њима се трага, уз више-мање обавезујуће сугестије како треба или не треба радити и шта би требало на крају очекивати. У том смислу, говор о сврси промена у транзицији, требало би уједно да објашњава и њене тешкоће.

2. *Транзиција је континуум различитих фаза и модела једног друштвеног типа*. Њоме се самеравају сва позната индустријска и постиндустријска друштва (државе) јер су једна пред транзицијом, друга у транзицији, трећа су пример њене успешности, четврта су дубоко у пост-транзиционом периоду, док су нека пета можда "ретро". Тако се стиче утисак као да транзиција има свој епицентар из кога се, упркос заостајању или лутањима, њен позитивни утицај незауоставиво шири. Инфлуенца транзицијом, стихијна или усмеравана, захвата, брже или спорије, регионе, државе или континенте, из чега произилазе углавном иста или слична, а само делимично различита искуства, модели, алтернативе и перспективе.

Овако протумачена, *транзиција би у извесном смислу била континуирани процес освајања и консолидације достигнутог нивоа друштвених промена у процесу модернизације*. Консолидација успешне транзиције представља се, међутим, само као привремено стање друштва или процес задобијања позитивних поена као што су: помирење грађанског друштва и државе у демократској политичкој заједници, остварење економског друштва са привредом коју бирократија не суспреже али и друштвом у коме тржишне вредности нису доминантне. Док тржиште не потири базични консензус о "универзалним људским вредностима", избори и демократија, у консолидованој транзицији, нису пука формалност. У сваком случају, отпори транзицији не само да су узалудни, већ и непотребни.

Не улазећи овом приликом у детаљније разматрање питања да ли су овакве генерализације засноване на емпирији, односно каква је аналитичка вредност концепта транзиције, посебно за наше услове – може се само констатовати да први скуп обележја боље описује нашу садашњу ситуацију.

Пошто се питање транзиције грана у логичком, етичком, економском, политичком, здраворазумском и сваком другом смислу, постајући замршено и исцрпљујуће клупко, дотле га свакодневни живот у друштвима као што је наше чини помало и сувишним, неупотребљивим, што значи да се његове високе тензије упорно одржавају једино кроз своју прагматичко-утилитаристичку вредност, то јест готово искључиво у идеолошко-политичким поделама на противнике и заговорнике "најбоље" или "било-како" схваћене транзиције.

Зато и сама расправа о транзицији постаје оптерећујућа, јер је теорију по којој транзицију, у најбољем случају, треба издржати да би се доцније живело добро – те да се не треба обазирати на чињеницу да су у њој једни (мањина) изразити добитници, а други (већина) безнадежни губитници – све теже повезати са реалношћу свакодневице, у којој нити се добитници осећају заслужним нити губитници увиђају да су за било шта криви.

То се може илустровати на примеру очигледне појаве сегрегације у "земљама транзиције" на оне који се злопате и затиру, док другима, према духовитом поређењу Х. Линца и А. Степана, друштвено превирање изгледа као "главна игра у граду". Нема сумње да је ова "игра" толико неравноправна и хазардна, са огромним раскоракот између шанси добитника и изгледа губитника, да је разумљиво што много људи у њој не жели, ни по коју цену, да учествује, са великом вероватноћом да изгубе и оно мало што имају на кратак рок, да би добили оно што немају и нису сигурни да ће имати на дужи рок, па макар им се свакодневно у изглед стављали сигурни и обилати добитци у некој неизвесној будућности. То су реалности о којима се мора водити рачуна када се суочавамо са крупним друштвеним променама, поготово када терет њихових неизбежних и непријатних трошкова није колико-толико равномерно распоређен.

Стога је овде посебна пажња усмерена на испитивање промена класичних функција породице у условима транзиције, особито на питање трансформације солидарности, што се првенствено посматра кроз призму симетричних и асиметричних друштвених односа.

Оно што се настоји да покаже јесте како у таквој ситуацији нужно постоји особено "подручје правде" (Мајкл Волцер), односно мала мрежа социјалних односа којом се, у закаснелој и неуспешној транзицији, осујећени део становништва самоорганизује и самозаштићује. Та подручја су по свему мање важна за питања тржишне економије или политичких слобода – а много су важнија за елементарни опстанак. А са представом и праксом транзиције су у вези само утолико што би можда могли да буду потенцијална "коллатерална добит", уз реалне "коллатералне" штете, као што су: незапосленост, сиромаштво и болест, губитак идентитета, губитак самопоштовања и поштовања других, недостатак одмора, мира и саосећања према другоме, као, најпоследње, и наде да ће се у догледно време наћи безбедно сопствено место у уређеној држави и економји.

Није ли онда трагање за њима унапред осуђено на неуспех? Вероватно да јесте, на исти начин као што је то и залудност сна човека аграрне цивилизације, исказаног најбоље у латинској сентенци: *"Благо ономе ко далеко од послова (јавних), као старински род смртних, оре очинске њиве својим воловима, без икаква дуга"*¹, која, када се смести у савремене услове и преведе на савремену ситуацију великог броја транзиционих губитника, може да буде изречена у форми својеврсног вајкања, ако не и вапаја: *"Благо ономе ко далеко од транзиције (лоших јавних и приватних послова), има неки мали бизнис или сигурно намештење, живи поштујући друге и од њих поштован, без неизвесности кредита"*.

Тешко је и замислити ову врсту независности и безбедности коју пружа заштићена приватност, самосталност породичног домаћинства и нормалан живот без неизбежних кредита или позајмица. Али у извесном смислу и није, јер се запажа да у недостатку било државне било невладине институционалне заштите, покушавајући да се заштите од штетних последица преломних друштвених збивања, људи у најнепосреднијим односима настоје да изграде свој засебни мали свет какве-такве сигурности и то – као и увек када другачије није могуће – на рубовима друштвеног живота, то јест мимо његових јавних, главних или квази-институционалних токова, као пука (само)одбрана од расула. Тај свет је сурогат за заједницу и институције за социјално старање, реактивна појава изазвана наглим и неповољним околностима, нарочито онаквим какве су код нас настале рушењем Југославије крајем XX века и постсоцијалистичким синдромом, па нека му је име и "транзиција".

Овај својеврсни рефлексни одговор-на-изазов појављује се у најмање две варијанте, пошто је и само друштво располућено: као прећутна или скривена солидарност света елита, укључујући ту и њене криминализоване делове; и као неформална мрежа солидарности ислужених и неконкурентних, које је "преструктурирање привреде" и брза приватизација избацило из "главне игре у граду". Реч је углавном о онима који стандардно подносе највећу жртву приватизације – уосталом то су, по правилу, жртве и претходне убрзане индустријализације, стихијне урбанизације или самовољне и присилне национализације.

У социо-психолошком и економском смислу, нове форме принудне или изнуђене солидарности – створене обнављањем старих, стварањем нових или комбинацијом старих и нових мрежа потпомагања и сарадње – чине полукорпоративне и полуинституционалне творевине, нестабилне, флуидне структуре. Код сиромашних и обесправљених, оне су лимитиране оскудним средствима која су тренутно на располагању: (а) оскудним материјалним средствима, као што су ниска примања или руинирана станишта, осиромашени али још увек боље стојећи пријатељи (код средњег слоја који се нашао у процепу), рођаци ван земље и у земљи, родитељи и потомци, суседи скромних

¹ Албин Вилхар: *Латински цитати*, Нови Сад, 1986. стр 42.

прихода и пензија, сваштарење у пословима алтернативне врсте, итд.; (б) оскудним али ипак делотворним психо-социјалним средствима, као што су рехабилитација неписаних правила солидарности са невољницима, гостољубивост и гостопримство, све вредности које се налазе с ову или с ону страну правног система, сви облици спонтаног уређења односа на основу поверења и узајамности изван тржишта, прећутна прерасподела породичних улога на све који су у блиском контакту са доменом породице и сродства, а нарочито на оне мушкараце и жене који још имају снаге и мотива да воде рачуна о потомству – на све оне који децу "изводе на пут", а то у социјалном миљеу о коме говорим свакако нису само родитељи.

Каква је то врста односа, и какав је то свет, које су његове границе и окоснице?

То је читав један *паралелни свет*, израстао у крајње скученим спољашњим условима и бројним унутрашњим ограничењима. То је невидљиви, мало коме занимљив пратилац негативне транзиције, њено скривано и скривено *наличје*, чији је заједнички именитељ *сиромаштво и безнађе* или, у најбољем случају, *дурашно трпљење*, засновано на прастарој *помирности са судбином*. То је нека врста природне последице великих експеримената *in vivo*, у релативно кратким историјским раздобљима, којима ни криве ни дужне бивају подвргнуте масе становништва или чак и читави народи.

Тако се крупна прича или велика расправа о транзицији спушта и расплињава на ниво микро промена, у којима већина људи једино заправо и живи, односно у којима они још увек могу да делују, па макар се то деловање сводило само на изналажење више или мање импровизованих форми преживљавања у неповољним, задатим спољашњим условима поменутог глобалног процеса свеопштег прелаза који се назива транзицијом или, пак, у нашим условима "неуспешном транзицијом".

Спуштањем на овај микро-ниво свакодневног живота људи у први план искрсава једно основно питање: *како изгледа самоникла стратегија опстанка у условима закаснеле и неуспешне транзиције код нас?*

Наиме, када се правила игре нагло промене, у свакодневном животу људи настају нагле промене, од којих неке могу бити пожељне, друге само подношљиве а треће погубне. Упркос нади да ће збацивање "старог режима" и радикалне друштвене промене у перспективи за већину значити бољитак, људи ипак нису спремни да, подлежући убеђивању и свеопштој индоктринацији, тако лако прихвате суштинске измене свога досадашњег живота, ма како он иначе оскудан био. Суочавање са променом (Чарлс Тили) је доиста болно, чак и под условом да је њен исход засигурно повољан. А како ли је тек кад је тај исход потпуно неизвестан и за већину, на не тако кратак рок, неповољан?

Не треба заборавити да су идеологија и пракса социјализма код великог броја појединаца створиле дубоко укорењене навике, које се такође могу схватити и као нека врста спонтаног "одговора" на пређашње неповољне со-

цијалистичке "транзиционе изазове", тако да их је сада тешко приволети, поготово без видљивих и уверљивих доказа, да поверују како оно што је до тада уоквиривало њихове животе треба брзо и безусловно да напусте. Није, дакле, чудно што се на транзицију у постсоцијалистичким земљама каква је наша – где се, стицајем историјских околности, није тако лоше живело као другде – гледа помало подозриво или искошено, и што она не побуђује много наде да се неће створити нове неправде, а још мање да ће се исправити старе.

Напротив, оно што људи непосредно опажају јесте губитак ионако ниског и крхког социјалног статуса и каквог-таквог спокојства за већину и енормно богаћење за мањину становника овог подручја. Све и да то није суштина транзиције, не може се очекивати да та губитничка већина, која носи главни терет транзиције, равнодушно гледа како њен труд и труд претходних генерација пропада пред њиховим очима, у корист новокомпонованих друштвених елита сумњивог морала и мистичног капитала, а да оно у име чега се такве промене дешавају треба да донесе неизвесне плодове у исто тако неизвесној будућности.

Њихов зазор и њихово неповерење према таквим друштвеним променама неће бити изражени у облику неког артикулисаног одговора, још мање у форми "рефлексије" или "саморефлексије" о догађајима и о себи у њима, већ ће се пре показати као више-мање неартикулисано незадовољство и панична, спонтана потрага за најдоступнијим средствима преживљавања.

Оно што таквом одговору даје спонтаност у области микро света, какав је породица и породични односи, јесте што је он углавном пука реакција, изазвана или изнуђена грубом спољашњом интервенцијом, а оно што му даје особену "интенционалност" и извесну "креативност" и "аутономност" јесте претежно неформални нови поредак или нова мрежа односа, у којима се оголела конкуренција борбе за опстанак допуњава и ублажава мрежом рудиментарне солидарности и самопомоћи која се таквом реакцијом ствара. Дакле, иза глобалног стања беспоретка, скривена је на микро-нивоу нека врста крхког али функционишућег поретка (Тили, 1997: 68-69).

Микро-поредак коегзистира, али не доводи у питање, нити мења макро-односе. То су односи између конкретних људи у локалним размерама. Они нису спецификовани по садржају, немају чврсту структуру и често настају инцидентно, као одговори на неке неповољне околности које угрожавају лични интегритет, а понекад и физичку егзистенцију људи. Они обухватају област мање институционализованих или неинституционализованих контаката, а њихов карактер је различит, не ретко и супротан од прописаних и очекиваних понашања и односа, особито када је у питању нека врста сегрегираних односа. Реч је о неинституционализованим односима, који надомештају одсуство институционалних решења. Своје најјаче упориште они налазе у већ структурираним подручјима суседства, пријатељства, сродства и породице, али се од њих и разликују, јер немају ону меру обавезности коју имају

традиционална суседства или ону меру блискости коју имају породични, сроднички и пријатељски односи.

Будући да немају одређене и препознатљиве границе и дефинисане принципе укључивања и искључивања, могу се означити као прото-породични или прото-сроднички односи. Другим речима, како "чланство" или "улазак" и "излазак" из ових односа није формализован и нема јасно уочљивих објективних спољашњих обележја, може се рећи да се ради о, на први поглед, непостојећим или барем споља невидљивим везама.

Оно што највише одудара од уобичајеног концепта "веза", "односа", "улога" или "статуса", јесте њихова случајност, неформалност, несталност и променљивост, при чему принцип реципрочности или еквивалентне размене такође није нужан услов за њихово постојање. Главни предуслов је постојање одређене колективне свести, односно очуваност одређеног колективног образаца деловања осећања и мишљења – да употребимо диркемовски језик – заснованих на узајамној помоћи, пожртвовању и солидарности – дакле на несиметричности а не симетричности – који су, иако мање видљиви, веома битни, јер омогућује преживљавање у условима друштвене нерегуларности или "аномије".

Специфичности солидарних мрежа, које се јављају као ефекат неуспеле транзиције код нас, биле би, дакле, да се њима успостављају претежно неформални солидаристички односи који чине једну од мрежа многоструких односа у локалним размерама, односно микро заједницама. Они нису институционализовани и формализовани, а надомешћују одсуство, недостатке или нефункционисање државних и других друштвених институција. Крећући се углавном у оквирима обичајности, мреже односа солидарности нису апстракције као класни, верски или национални односи, мада могу бити посредовани њима. Још би мање исправно било рећи да постоје јединствене мреже односа солидарности, нарочито ако је друштво изразито сегрегирано на привилеговане и депривилеговане слојеве.

Нове солидаристичке мреже не чине корпорацију (у смислу радничких или синдикалних корпорација за које се историјски везује термин солидарност) па тиме и не носе ту врсту социјалног набоја.² То су неформални односи између појединачних људи у конкретним животним ситуацијама, подстакнути неповољним спољашњим друштвеним околностима. Они коегзистир-

² Према Гордону Маршалу, термин солидаризам се "односи на веровање у дељење циљева и интереса. Солидарност је цењена као извор снаге и отпора, и по својим импликацијама, за једноумну јединственост сврхе. Веровање у солидарност као у сврху, пре него као у средство за постизање сврхе, је карактерисало традиционалну, радну заједницу радничке класе. Сматрало се да у таквом контексту дељење искуства рада и живота у заједници изазивају и одржавају јак осећај једнакости, заједно са вредностима сталне помоћи и партиципације. Овај осећај припадности је био сматран извором колективизма радничке класе, иако је било мало доказа који би поткрепили ово емпиријски, и може се сумњати да је уопште такав солидаризам икад био кохерентан и унификован као што се тврдило." Gordon Marshall, *Dictionary of Sociology*, Oxford University Press, 1998, p. 631-632.

рају са институционализованим макро-односима, али их не доводе у питање нити знатније мењају те односе. Њих чине индивидуалне комуникације људи засноване на неким, више имплицитним него експлицитним, заједничким оријентацијама у "деловању, мишљењу и осећању" људи, које се концентришу око базичних друштвених јединица, као што су породица, сродство, суседство и пријатељске групе.

Реч је о расцепканом, повременом и местимичном потпомагању, узјамној помоћи која се јавља у вакуму насталом услед одсуства социјалног консензуса, или код стања прелаза из једног његовог облика у други, кад је стари основ социјалног консензуса изгубљен а нови није пронађен. Можда би ову појаву требало означити изразом "мрежа основне солидарности", дакле синтагмом која би значила да је у питању нека врста компилације старе солидарности великих политичких заједница и спонтане, самоникле солидарности на нивоу непосредних, умрежених односа људи. Према нивоу општости, реч је о облику интерперсоналних односа који имају истовремено одлике категорије и мреже, односно "кат-мреже" (Тили, 1997: 41-45). Мрежа основне солидарности подразумева односе који имају флуидну структуру, а могу бити директни или индиректни³ Осим тога, те релације и комуникације нису јасно ограничене и не поклапају се сасвим са структуром домаћинства, породице, суседских и пријатељских група.

Породица је један од најпоузданијих генератора мреже основне солидарности и ресурс који се у овим асиметричним односима најиздашније користи (нпр код неге старих или деце). Из ње се, зависно од случаја до случаја, мрежа солидарних односа може ширити и на нечланове породице и на друге друштвене групе и скупине, према којима се поступа као према члановима, без обзира да ли чине уже групно језгро, сродничко или несродничко, па се ствара нека врста прото-породичних, прото-сродничких, прото-суседских или прото-пријатељских односа.

Сви ти односи одликују се привременошћу и повременошћу, односно високом несталношћу, али се понављају и дају аморфне облике, нејасних граница. Може се рећи да они сигнализирају да долази до растварања "породичне приватности" и да указују на тенденцију губљења економске аутархије породичног домаћинства. У том смислу, А. Милић запажа да је у савременим друштвима "присутно ширење домаћинства на неколико породица које тек заједничким финансијским и радним ресурсима успевају да обезбеде минималне егзистенцијалне услове за своју репродукцију." (А. Милић, 2001:79)

Културни образац који је подлога за ову врсту односа су научени облици поступања у традиционалном друштву и породици (као ранија везаност за примарне групе и оданост колективитету), што укључује и традиционалне форме "природне" духовне везаности (кумство, побратимство или посест-

³ Као пример индиректних мрежних односа наводе се ланчано везани зајмодавци и људи који су позајмили новац једни од других а не морају се међусобно видети и познавати (Тили, 1997: 41).

римство). Зато се данас у мрежним односима основне солидарности покаткад препознаје "повратак у прошлост", анахронизам. Но, док неки аутори у оживљавању солидарности виде само ретрадиционализацију и антимодерност, Клаус Офе, који има веома комплексно гледиште о томе, верује да је кроз нови "дух солидарности" изражена функционална потреба савремених сложених друштава и њихових парцијалних (под)система. Будући да постоје околности које та друштва не могу да реше уобичајеном применом средстава правне принуде и новцем, тиме је остављен простор за "етику одговорности", "самодисциплину" и "цивилизовану самоконтролу" (Офе, 1999:73).

Оријентација ка одговорности, онако како је схвата Офе, разликује се како од традиционалног понашања тако и од деловања које би се у Веберовој типологији могло означити као циљно-рационално. За разлику од традиционалних норми и на њима заснованог свакодневног живота, који има карактер принуде; или, пак, за разлику од "правила разборитости" које усмеравају индивидуе ка стицању привилегија или избегавању неповољности, оријентација ка одговорности, иако такође нормативне природе, није дикти-рана принудом или руковођена очекивањем неког преимућства, бенефиција. Само постојање потребе за помоћи људима који су у невољи било би довољна мотивација за солидарност. Тиме Офе свој концепт солидарности везује, колико за функционалне потребе савремених друштвених система, толико и за индивидуалну мотивацију и вредносно деловање (Офе, 1999: 80).

У том контексту, поставља се питање да ли стални и формализовани односи помоћи и партиципације (држава), или кампањски, спорадични облици које активирају и изазивају изненадне природне или друштвене невоље и катастрофе на мезо-нивоу, корелирају са евидентном и акутном потребом да се отклони или ублажи "конститутивна рањивост појединца" у савременим друштвеним условима? Очигледно да недостаци институционалних облика помоћи рађају самопомоћ и солидарност на микро-нивоу, које упориште налазе у одређеном обрасцу понашања.

Тежњу ка самодовољности и аутоцентричном развоју у мрежама основне солидарности треба посматрати и у контексту све веће зависности људи од система којима се неодговорно управља и потребе за самозаштитом од неповољних последица таквих процеса, каква је и неуспешна и закаснела транзиција код нас. Дакле, реафирмацију заједнице која је, како изгледа, на помолу, овде не треба видети само у оквирима нових "протестних и успешних мобилизирајућих тема у оквиру пост-индустријске левице" већ пре као изнуђену појаву, са свим противречностима социјалног контекста који јој служи као потка и потенцијално ограничавајући оквир.

Мрежа односа солидарности и сарадње није сама себи сврха, већ средство за постизање циља – елементарног опстанка. У веберијанском смислу, она је пре цена коју би било нужно и рационално платити да би се избегла стања животне угрожености, него нека априорна врховна морална или естетска вредност (Офе, 1999: 52). Исто тако, ова врста солидарности мање је

"извор снаге и отпора", у каквом се она облику јавља у традицији радних заједница радничке класе у периодима ране индустријализације (на Западу), а више један од облика савременог индивидуалног и колективног суочавања са другим (Линц, Степан, 1998: 37). У случају избеглиштва и избеглица, чији смо статус, барем делимично, покушали да идентификујемо кроз наше истраживање, солидарност је пре свега реакција на угрожавање права на живот.

На крају, на основу ставова испитаника, реконструисаних путем анкетног истраживања на репрезентативном узорку из 2002. године, дошло се до занимљивих резултата који показују какав је траг у колективној свести оставио изненадни и нагли долазак преко 200.000 избеглица на територију Војводине, у протеклој деценији.

За ову прилику, ради илустрације, понуђене су табеле које показују каква је фреквенција одговора на питање о томе како би требало да се људи односе према избеглицама. Збирни, агрегатни израз појединачних одговора, показује да су се испитаници највише опредељивали за могућност да треба помоћи да се избеглице врате одакле су дошле (око половине испитаних), затим да је трећина преферирала одговор да им треба помоћи материјално и морално, док је нешто више од једне десетине сматрало да би им помогло да се трајно настане у Војводини. Остале понуђене алтернативе, које су сугерисале да би према избеглицама требало да се односимо као и према другим људима, или да им треба помоћи да оду у друге земље, добиле су релативно мали проценат присталица.

Солидарност је овде истраживана на нивоу ставова, па није било могућности да се провери каква би била њена стварна снага, мерена реалним поступцима људи који треба да издвоје нешто прихода или времена да реше неки појединачни случај и обезбеде смештај или исхрану избеглицама. Али и овакво уско испитивање солидарности – преко ставова о томе како би требало да се помогне избеглицама, чији је циљ да детектује некакву начелну солидарност, – даје могућност да се наслути и покаже какав је утицај социјалног и културног контекста на облик и јачину жеље да се помогне другима, у овом случају избеглима. За ту сврху формиране су табеле на основу подузорака (видети графиконе 2, 3 и 4).

Графички приказ у прилогу рада представља покушај да се илуструје начин на који колективне особине испитаника утичу на њихово опредељивање за алтернативе у одговорима "да се врате одакле су дошли", затим, "да се трајно настане у Војводини" и "да им се помогне материјално и морално". Добијени резултати указују на то да оваква "начелна" солидарност зависи од "асоцијационог контекста" (Офе). Другим речима, солидарност према избеглицама, бар у извесној мери, зависи од националне припадности, религиозности или неких стандардних аспеката социјалног статуса испитаника, као што су запосленост, образовање или место становања. Илустративни наводи показују да оваква својства испитаника имају утицај на њихово опредељивање за неки од понуђених одговора, дакле да она, у извесној мери, опредељују

и усмеравају њихове кооперативне и солидаристичке ставове. Тиме се показује да амбијент за солидарност према избеглицима, барем кад су у питању овакви изненадни и масовни егзодуси људи, зависи од глобалног социо-културног контекста – средине која избеглице прима и осе додира са средином из које прогнани потичу.

Може се наслутити да су мале мреже основне солидарности – оне које су концентрисане око непосредних и свакодневних односа људи, што су претежно у вези са задовољавањем њихових елементарних потреба – условљене ширим друштвеним контекстом, при чему се тај контекст на особен начин прелама готово у сваком конкретном случају. Независно од тога, може се генерално рећи да што је друштвена структура поларизованија, то ће она више деловати тако да ограничава, спречава или барем не подстиче универзалну моралну акцију људи, то јест ону која би била вођена аутентичним алтруистичким мотивима. Ово између осталог и зато што изразита социо-културна подељеност људе пре обавезује на лојалност групацијама којима сами припадају него на солидарност према онима који су изван тог социокултурног круга. Такође, сопствена угроженост не погодује идентификацији с невољницима, док повољнији властити социјални и економски статус представља бољу климу за помоћ другима. Зато се може претпоставити да је зона микросолидарности претежно ограничена на породицу и њено најближе окружење. У сваком случају, једно комплексније истраживање проблема избеглица код нас вероватно би показало да су породичне, сродничке и пријатељске мреже најпостојаније упориште непосредне и делотворне солидарности према невољницима какве су избеглице, али и да су оне увек уоквирене и посредоване специфичностима шире социокултурне средине, које нарочито долазе до изражаја у транзиционим условима.

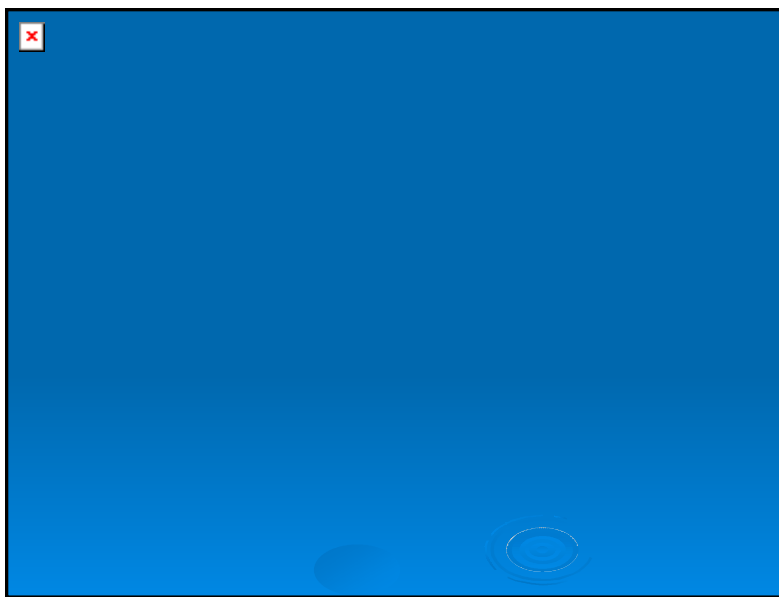
ЛИТЕРАТУРА

1. Бек, Улрих (2001), *Ризично друштво*, Београд, Филип Вишњић.
2. Волцер, Мајкл (2000), *Подручја правде*, Београд, Филип Вишњић.
3. Гиденс, Ентони (1998), *Последице модерности*, Београд, Филип Вишњић.
4. Група аутора (1996), *Легитимност демократске власти*, Загреб, Напријед.
5. Група аутора (2003), *Критички појмовник цивилног друштва I*, Београд, група 484.
6. Дворкин, Роналд (2003), *Царство права*, Београд, Филип Вишњић.
7. Епштејн, Михаил (1998), *Постмодернизам*, Београд, Zepher book world.
8. Иглтон, Тери (1997), *Илузије постмодернизма*, Нови Сад, Светови.
9. Кастелс, Мануел (2002), *Моћ идентитета*, Загреб, Голден маркетинг.
10. Линц, Хуан; Степан, Алфред, (1998) *Демократска транзиција и консолидација*, Београд, Филип Вишњић.
11. Милић, Анђелка (2001) *Социологија породице*, Београд, Чигоја
12. Офе, Клаус (1999), *Модерност и држава*, Београд, Филип Вишњић.
13. Ролс, Џон (1998), *Теорија правде*, Подгорица и Београд, ЦИД и ЈП Службени лист СРЈ.

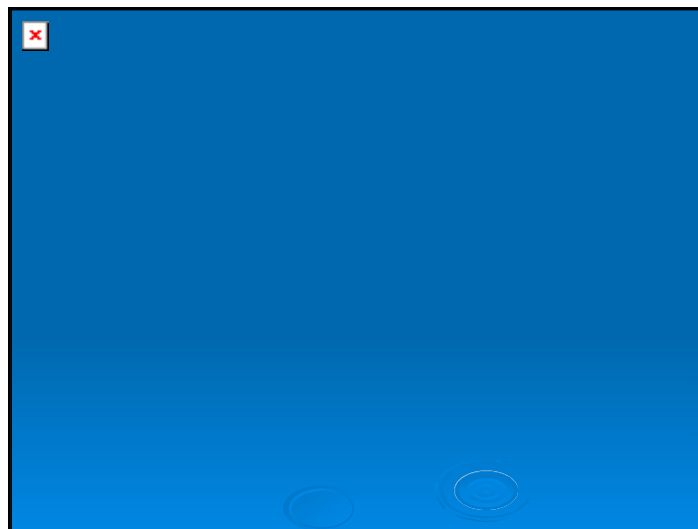
14. Singly, de François (2002), *Sociologie de la famille contemporaine*, Paris, Nathan.
15. Тили, Чарлс (1997), *Суочавање са друштвеном променом*, Београд, Филип Вишњић.
16. Трипковић, Милан (2002), *Регионализација и мултикултуралност у социолошкој перспективи*, Социолошки преглед бр. 1-2/2002, стр. 5-16.

П Р И Л О З И

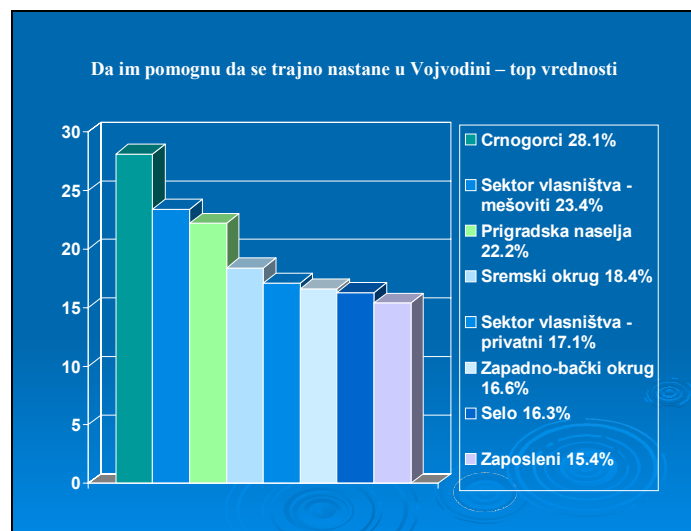
Графикон 1

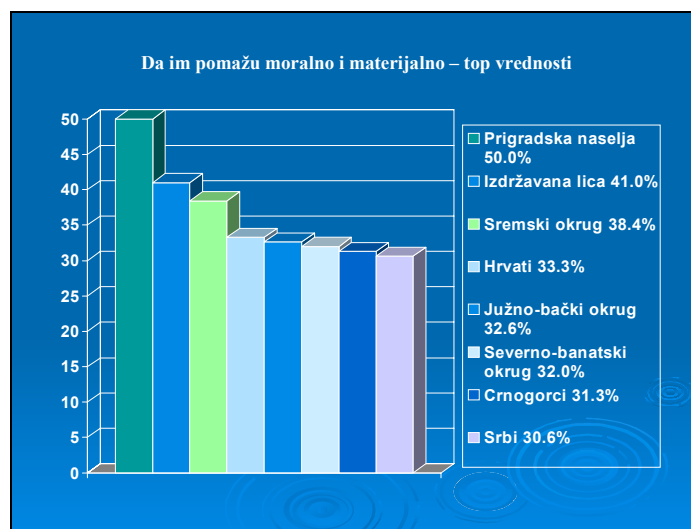
Графикон 2

Графикон 3

Графикон 4

Gordana Tripković
Faculty of Philosophy
Novi Sad

Summary

FAMILY IN TRANSITION ENVIRONMENT

The broadest frame of this paper is the question of what society in transition means for family transition, and vice versa. The term 'transition' has a meaning that is appreciated widely enough for it include the largest, deeply rooted and easily recognized changes in a society, as well as those changes which are at first glance minor, less significant and less noticeable in everyday life, which mostly concern family. By pointing at the affect of the structural social changes on family, it is possible to emphasize the polarization of social structure, sharpening of negative economical processes, state of deinstitutionalization in a society and movement on the axis where the public and private life converge. Although the transition of family is naturally placed in the general social and cultural context, the autonomous flows of micro changes are not neglected and at this moment changes in the ground functions of family, especially its solidarity dimension and identity sphere should be emphasized.

Key words: Family, Transition, Serbia, Voivodina